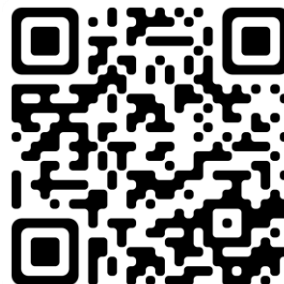

DOI 10.37491/UNZ.89-90.3
УДК 349.42

Леонід МІСІНКЕВИЧ¹,
Анна МІСІНКЕВИЧ²

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Досліджуються екологічні та правові проблеми щодо забруднення, деградації та пошкодження земельних ресурсів України внаслідок російсько-української війни, яка триває з 2014 року. Аналізуються правові прогалини та колізії у сфері земельних правовідносин щодо проведення охорони та відновлення земель України. Також у статті вивчається екологічний стан земельних ділянок, які постраждали від військових дій. Порушується питання щодо проведення таких землекоронних заходів, як: консервація та рекультивация в післявоєнний період в Україні та їхнє правове закріплення в чинному законодавстві України. Досліджуються інноваційні технології проведення рекультивации земель на основі іноземного досвіду та на основі напрацювань вітчизняних науковців Інституту ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського. Це передусім проведення фітомеліорації та ремедіації деградованих ґрунтів шляхом вирощування таких сільськогосподарських культур, як: міскантус гігантський, соняшник та кукурудза. Ці рослини дадуть можливість не тільки швидко відновити землі України, а й виробляти надалі дешево та екологічно чисте

¹ доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави та права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, misinkevych11@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-6340-3929>.

² кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри трудового, земельного та господарського права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, misinkevych@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-2038-6188>.

екопальне, що дасть можливість ще й розвивати економічний потенціал країни. Такі землі будуть в майбутньому придатні для ведення органічного землеробства в Україні. На основі вивчення законодавчої бази чинного земельного законодавства України пропонується прийняти «Загальнодержавну програму охорони та відновлення земель України у післявоєнний період часу», внести зміни й доповнення в нормативно-правові акти, які регулюють правовідносини щодо проведення рекультивациі та консервації земель, а також прийняти ще такі документи, як: Закон України «Про проведення моніторингу ґрунтів» і Положення про проведення рекультивациі на забруднених, пошкоджених та деградованих землях України. Затвердження таких документів дасть можливість врегулювати правовий механізм відновлення та охорони земель через проведення консервації та рекультивациі пошкоджених, деградованих та забруднених земель України.

Ключові слова: земля, земельна ділянка, охорона та відновлення земель, рекультивациа земель, консервація земель, деградовані та пошкоджені землі, нормативно-правовий акт, екологічна ситуація, моніторинг ґрунтів, загальнодержавна програма.

Сьогодні екологічний стан земель в Україні є вкрай критичним через ведення військової агресії Росії на території України. Величезна кількість земель є деградованими, пошкодженими та забрудненими, що спричиняє виникнення ерозії ґрунтів у великих масштабах. Військові дії спричиняють накопичення у ґрунті великої кількості хімічних речовин, важких металів. Окрім цього, через розірвання мін, ракет та бомб утворюються величезні вирви, що порушують ландшафтну складову та структуру земель. Необхідно наголосити, що, у зв'язку із осіданням важких металів та інших хімічних сполук у ґрунт, відбувається забруднення підземних вод та всього навколишнього природного середовища. З цього приводу прогнози екологів є вкрай невтішними, а саме: станом на 01 жовтня 2022 р. збитки, що завдала армія РФ українській екосистемі нашої держави, сьогодні становлять 1 трлн 256 млрд гривень. З них завдана шкода земельним ділянкам складає 407 млрд грн, а понад 2 млрд грн з цих коштів сягає саме забруднення ґрунтів [1].

Так, дійсно екологічна ситуація в Україні із земельними ресурсами є кричущою та вимагає на державному та на міжнародному рівнях вжити всіх необхідних заходів для захисту, охорони та відновлення національного багатства країни. Окрім цього, потрібно зазначити, що повністю порушуються та нівелюються основні принципи земельних правовідносин, що покликані забезпечувати раціональне використання та охорону земель, та пріоритет вимог екологічної безпеки на державному рівні. Ми також наголошуємо про порушення норм та принципів міжнародного природоресурсного права щодо охорони навколишнього середовища під час ведення збройних конфліктів на території України.

Правові проблеми здійснення охорони земель різних категорій за своїм цільовим призначенням в Україні, шляхом застосування консервації

та рекультивациі, були предметом дослідження у працях таких провідних науковців, як-от: О. Вівчаренко [2], Н. Гавриш [3], М. Дейнега [4], Т. Лісова [5], П. Кулинич [6], А. Мірошниченко [7], В. Носік [8] та В. Уркевич [9].

Мета статті — дослідження еколого-правових проблем проведення охорони та відновлення деградованих, пошкоджених та забруднених земель, які здійснюються консервацією й рекультивацією таких територій, що постраждали від військових дій в Україні.

Сьогодні в процесі здійснення земельної реформи та відкриття ринку землі в Україні правові питання охорони та відновлення земель залишаються невирішеними та з низкою правових прогалин і колізій. Особливо це стосується земельних правовідносин з рекультивації та консервації земель. У процесі ведення бойових дій на території України землі потребують негайної рекультивації та консервації, а це, у свою чергу, вимагає реформування земельного законодавства у сфері цих правовідносин відповідно до європейських стандартів. Необхідно зазначити, що питання відновлення земель шляхом проведення рекультивації та консервації нині регулюються Земельним кодексом України [10], Законом України «Про охорону земель» [11], Законом України «Про землеустрій» [12], Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку консервації земель» [13], Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг» [14], Постановою Кабінету Міністрів України «Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель» [15] та Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану» [16].

Одна з перших умов проведення рекультивації та консервації земель у післявоєнний період в Україні — розробка та затвердження на законодавчому рівні Загальнодержавної програми охорони та відновлення земель в Україні у післявоєнний період, яка повинна включати детально прописаний план відновлення земель України із залученням міжнародних організацій, інвесторів та закордонних науковців у сфері охорони і відновлення ґрунтів, та інноваційних технологій. У цьому документі необхідно зазначити джерела та процедуру фінансування таких землевпорядних робіт, тому що в нас на законодавчому рівні це питання взагалі не регулюється. Окрім цього, у програмі необхідно зазначити види та способи рекультивації, які повинні прямо залежати від цільового призначення земель та від ступеня їх пошкодження. Нині в Україні науковцями розроблені ефективні шляхи проведення рекультивації постраждалих ґрунтів у післявоєнний період та повернення їх у сільське господарство, щоб у майбутньому здійснити обстеження та розмінування таких земель. Здійснюватися така рекультивація буде інноваційними способами, а саме: механічним загоранням скребками бульдозерів та грейдерів без урахування внутрішньої будови

грунту та генетичних горизонтів. Такий спосіб відновлення земель має назву «груба рекультивация» [17]. Такий спосіб рекультивации є вигідним для України, так як проводиться за значно короткий проміжок часу та є менш фінансово затратним. Варто також наголосити, що Інститутом ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського НААН розроблено нові шляхи відновлення та охорони земель, які були пошкоджені воєнними діями, шляхом проведення фігомеліорації та ремедіації деградованих та пошкоджених ґрунтів — вирощування «міскантусу гігантського», який є енергетичною культурою [17]. Науковцями досліджено, що означена сільськогосподарська культура не вимагає щорічної оранки протягом понад 27 років. Вона може вирощуватися без використання різних хімічних речовин, які покликані захищати рослин від різних негативних природних факторів. У процесі її зростання також не потрібно використовувати добрива. Ми також стверджуємо, що «міскантус гігантський» може забезпечити людство дешевою енергетичною сировиною в обсязі 17–25 т/га сухої маси в найкоротші строки його вирощування. Це є важливим способом забезпечення енергетичною сировиною сільське та міське населення і є потужною основою щодо створення зеленої енергетики для нашої держави [17]. Такий вид відновлення та охорони земель дасть можливість не тільки підняти економічний потенціал України в післявоєнний період, а й зможе відновити природні ресурси України безпечним екологічним шляхом та проводити органічне землеробство на таких земельних ділянках, вирощуючи таку сільськогосподарську культуру.

Варто також зауважити, що є дослідження іноземних науковців щодо проведення рекультивации шляхом вирощування сільськогосподарських культур, таких як соняшник та кукурудза. Вони вважаються технічними та енергетичними культурами. За словами аграріїв соняшник і кукурудза висмоктують багато різних речовин з ґрунту. Ось чому вони є корисними для проведення рекультивации забруднених земель після війни. Необхідно зазначити, що потрібно проводити ретельний нагляд та контроль, щоб така категорія рослин не змішувалася із сільськогосподарськими товарами, які придатні для харчування [18], бо є екологічно небезпечними для споживання населенням.

Ми також рекомендуємо в Загальнодержавній програмі охорони та відновлення земель України у післявоєнний період прописати терміни проведення рекультивации та консервації земель, які постраждали внаслідок війни залежно від ступеня їх пошкодження та деградації, а також наступне їх цільове призначення для подальшого використання в господарському обігу, бо на законодавчому рівні це ніде не зазначено. У програмі необхідно прописати відповідальних суб'єктів за виконання таких відновлювальних робіт. На наше глибоке переконання, такими особами повинні стати, з одного боку, міжнародні організації та їхні незалежні експерти, а з іншого — наші уповноважені органи державної влади. Це Державна екологічна інспекція України й Державна служба геодезії та кадастру України. Така співпраця забезпечить відсутність корупційної складової у про-

ведені такого виду землеохоронних робіт, а також надасть можливість залучити іноземний капітал та створить гарантії для потенційних інвесторів у сфері аграрного бізнесу.

Для того, щоб забезпечити ефективно відновлення земель, які деградовані й порушені війною, необхідно провести на державному та на регіональних рівнях моніторинг ґрунтів по всій країні та на всіх категоріях земель. Нині в нас застосовується проведення суто моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, що регулюється Наказом Міністерства аграрної політики України «Про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення» [19]. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне прийняти Закон України «Про проведення моніторингу ґрунтів», який забезпечить проведення моніторингу на всіх категоріях земель за цільовим призначенням та ґрунтів, які постраждали внаслідок військових дій в Україні. Це дасть змогу ефективно здійснити консервацію та рекультивацию земельних ділянок та надалі постійно контролювати екологічний стан ґрунтів на всіх категоріях земель.

Вважаємо також за необхідне розглянути питання звільнення від оподаткування земельні ділянки, які підлягають рекультивативі протягом того часу, коли проводиться ця землеохоронна процедура. Землі, які підлягають рекультивативі, є деградовані, пошкоджені й забруднені та не підлягають для будь-якого використання. Рекультиватива земель є тривалою за часом і вимагає виведення таких земель з господарського обороту для їх відновлення. Тому ми пропонуємо внести означені зміни до Податкового кодексу України, що також стане одним із етапів спрощеної та ефективної процедури рекультивативі й надасть певні гарантії землевласникам та землекористувачам щодо захисту їхніх земельних прав у майбутньому.

Вивчаючи питання проведення рекультивативі як відновлювального способу земель, ми на законодавчому рівні маємо нерегульовану правову процедуру здійснення цього правового інституту. Це виявляється у відсутності правових норм щодо зняття та перенесення родючого шару ґрунту, оформлення стосовно цього документів. Законодавством також не встановлено терміни щодо зняття ґрунту, його зберігання. Ми також наголошуємо, що на законодавчому рівні повинні бути вказані терміни проведення рекультивативі деградованих, пошкоджених та забруднених земель залежно від їх цільового призначення. Окрім цього, на нашу думку, необхідно прийняти урядом України спеціальне положення «Про проведення рекультивативі на забруднених, пошкоджених та деградованих землях України» та вписати окремі норми щодо специфіки рекультивативі земель, які постраждали внаслідок бойових дій за спрощеною та швидкою процедурою.

Вивчаючи питання правової охорони земель в аспекті проведення консервації деградованих земель, ми також стикаємося з недосконалістю чинного земельного законодавства. Так, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку консервації земель» від 19 січня 2022 р. [13] не вказано чіткої правової процедури подачі документів та термінів їх оформлення для проведення консервації. Відсутні положення щодо оплати консервації земель залежно від типів ґрунтів та від природно-сільськогосподарських зон. У документі не зазначено терміни проведення

консервації. Їх повинні визначати уповноважені спеціалісти залежно від ступеня деградації та забруднення земельної ділянки і типу ґрунту. У новому документі не прописано норми, яка б захищала права землевласників та землекористувачів в аспекті виділення їм такої самої земельної ділянки взамін землі, яка стала екологічно небезпечною не з вини вищезазначених осіб. Ми вважаємо також за необхідне в новому положенні про консервацію земель зазначити коло осіб, які будуть відповідальними за інспектування та огляд земельної ділянки, яка була розконсервована та підлягає в майбутньому для введення її в господарське використання. Також, на наше переконання, необхідно в цьому правовому документі прописати окремі норми щодо специфіки консервації земель, які постраждали внаслідок військових дій для ефективного та швидкого їх відновлення з особливими умовами їх подальшого використання.

Отже, під час війни в Україні земля, яка є нашим «основним національним багатством», зазнає екологічної катастрофи через її забруднення, деградацію значною кількістю військової техніки, боєприпасами та ракетами й потребує негайного відновлення та охорони в післявоєнний період. У зв'язку з цим, ми пропонуємо розробити та затвердити на загальнодержавному та на регіональному рівнях Загальнодержавну програму охорони та відновлення земель України в післявоєнний період. Цей документ стане дорожньою картою для держави щодо проведення таких відновлювальних робіт на землі, як: консервація та рекультивация. Окрім цього, ми наголошуємо на необхідності прийняти Закон України «Про проведення моніторингу ґрунтів», який забезпечить ефективне відслідковування екологічного становища ґрунтів, що належать до різних природно-кліматичних зон України в майбутньому. На наше глибоке переконання, також ми пропонуємо прийняти положення «Про проведення рекультивации на забруднених, пошкоджених та деградованих землях України» через відсутність чіткого правового механізму щодо здійснення рекультивации земель в Україні. Водночас ми пропонуємо внести доповнення в чинне податкове законодавство, що стосується звільнення сплати податку на земельні ділянки, які підлягають рекультивации. Аналізуючи питання консервації земель як одного з інститутів охорони земель, ми пропонуємо доповнити нову Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку консервації земель» низкою положень, які нами були вказані вище у статті, що створить успішне підґрунтя для відновлення нашої землі.

Список використаних джерел

1. Реабілітація українських ґрунтів після війни коштуватиме сотні мільйонів доларів — експерти (02.11.2022; 10:41). *Головний сайт для агрономів*. URL: <https://bit.ly/3ZOtTXf>.
2. Вівчаренко О. Стан та прояви проблематики дослідження правової охорони земель України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 93–99.
3. Гавриш Н. Еколого-правове регулювання використання ґрунтів. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Вип. 10 (2). С. 60–65.

4. Дейнега М. Теоретико-правові підходи до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 1, Том 1. С. 130–132.
5. Лісова Т. Особливості об'єкта правовідносин щодо відновлення земель як складника предмета земельного права. *Право і суспільство*. 2019. № 1. С. 62–67.
6. Кулинич П. Охорона землі як основного національного багатства: конституційний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 235–239.
7. Мірошніченко А. М. Земельне право України. Київ : Алерта, 2013. 512 с.
8. Носік В. Земельне право і законодавство України: системна криза чи зміна парадигми в умовах реалізації цілей сталого розвитку в Україні до 2030 р. *Право України*. 2020. № 5. С. 76–90.
9. Уркевич В. Право постійного користування земельною ділянкою: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2020. № 5. С. 143–157.
10. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768–III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3bvab8m>.
11. Про охорону земель. Закон України від 19.06.2003 р. № 39. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3ZMX115>.
12. Про землеустрій. Закон України від 22.05.2003 р. № 36. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3XEjWtm>.
13. Про затвердження порядку консервації земель. Постановою Кабінету Міністрів України від 19.01.2022 р. № 35. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3XsXtZW>.
14. Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2014 р. № 523-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3GRSt0J>.
15. Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивациі порушених земель. Постанова Кабінету міністрів України від 17.12.2008 р. № 1098. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3XoUUit>.
16. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану. Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3QPXNX2>.
17. Дешеве екопальне та відновлення родючості — план НААН щодо відновлення постраждалих від війни ґрунтів. *Landlord.ua*. URL: <https://bit.ly/3wfk0Ez>.
18. Рекультивациа забруднених військовими діями земель можлива за допомогою вирощування енергетичних культур, — експерти (25.09.2022; 10:33). *Superagronom.com*. URL: <http://bit.ly/3ktqhJZ>.
19. Про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення. Наказ Міністерства Аграрної політики України від 26.02.2006 р. № 51. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://bit.ly/3Hghcse>.

Надійшла до редакції 31.11.2022
Рекомендовано до друку 20.12.2022

Leonid MISINKEVYCH,
Anna MISINKEVYCH

(Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law)

Legal Problems of Land Protection and Restoration during the Martial Law in Ukraine

The article deals with environmental and legal problems related to pollution, degradation and damage to Ukraine's land resources as a result of the introduction of war by Russia on Ukrainian territory. The authors analyse legal gaps and conflicts in the field of land legal relations regarding the protection and restoration of the lands of Ukraine. The article also studies the ecological situation of land plots affected by military operations. The scientific work raises the question of the implementation of such land protection measures as conservation and reclamation in the post-war period of time in Ukraine and their legal consolidation in the current legislation of Ukraine. The authors research innovative technologies for land reclamation based on foreign experience and the basis of the work of domestic scientists of the «Institute of Soil Science and Agrochemistry named after O. N. Sokolovsky». This is primarily phytoremediation and remediation of degraded soils by growing such crops as giant miscanthus, sunflower, and corn. These plants will make it possible not only to restore the lands of our country quickly but also to produce cheap and ecologically clean eco-oil in the future, allowing the development of the country's economic potential. Such lands will be suitable for organic farming in Ukraine in the future. In the article, the scientist, based on the study of the legislative framework of the current land legislation of the state, proposes to adopt the «National program for the protection and restoration of lands of Ukraine in the post-war period», to make changes and additions to the normative legal acts that regulate legal relations regarding the reclamation and conservation of lands, as well as to adopt such documents as the Law of Ukraine «On Conducting Soil Monitoring» and the Regulation «On Conducting Reclamation on Contaminated, Damaged and Degraded Lands of Ukraine». The approval of such documents will provide an opportunity to regulate the legal mechanism of restoration and protection of lands through the conservation and reclamation of Ukraine's damaged, degraded, and polluted lands.

Keywords: *land, land plot, land protection and restoration, land reclamation, land conservation, degraded and damaged land, normative legal act, ecological situation, soil monitoring, national program.*